

סימן ז

טעות בשאלת ובהזכרת גשמים

א. סוגיית הגמרא והקשיים שבה

סוגיית הגמרא בדין טעות בהזכרת ושאלת גשמים

נאמר בגמרא (ברכות כט ע"א-ע"ב): "אמר ר' תנחום אמר רב אסי: טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים, מחזירין אותו¹; שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשומע תפילה; והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכוס. מיתיבי: טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו, שאלה בברכת השנים מחזירין אותו, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכוס. לא קשיא, הא ביחיד הא בציבור. בציבור מאי טעמא לא, משום דשמעה משליח ציבור; אי

1. כך הגרסה לפנינו, וכן גרסו הר"ף (יט ע"ב), רש"י (כט ע"א ד"ה גבורות), האשכול (מהד' אל', הל' תפילה טו ע"ב), הר"ד (פסקים, כט ע"א), הא"ז (ח"ב סי' שצט), הראב"ה (הל' תענית סי' תתמו), הרשב"א (כט ע"א ד"ה דהא), הרא"ה (כט ע"א ד"ה אמר וע"ב ד"ה פי'), המיוחס לריטב"א (כט ע"א ד"ה טעה; תענית ג' ע"ב ד"ה ירושלמי), תר"י (יט ע"ב ד"ה אמר ר' אסי), המכתם (ברכות כט ע"א ד"ה והילכתא), תוס' רבינו פרץ (כט ע"ב ד"ה הא), הר"ן (על הר"ף תענית א' ע"ב ד"ה בבלי) והרשב"ץ (כט ע"א ד"ה אמר ר' תנחום). ולפי גרסה זאת אין אפשרות להסתמך על כך שיזכיר גבורות גשמים בשומע תפילה ולכן חוזר.

אולם המאירי (ברכות שם ד"ה טעה) כתב: "בגבורות גשמים מודים שחוזר לראש שאם לא כן היה לו לכללם יחד טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים וגבורות גשמים בתחיית המתים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפילה. ומכל מקום בתוספות גורסים אותה כן". דהיינו, שלפי גרסת התוס' ניתן להזכיר גבורות גשמים בשומע תפילה ולכן לא חוזר. וכן הובאה גרסה זו בדברי הבבלי בתלמיד רבינו יונה (שם) בשם נוסחאות מדויקות ובשם רבני צרפת. ונראה שגרסה זו היא המקור למה שנקטו הלכות פסוקות (תשלום הלכות פסוקות עמ' תקסו) ור"ח (תענית ג' ע"א ד"ה אם; הובא בראב"ה שם) והראב"ן (ברכות סי' קעג, ובהל' ק"ש ותפילה על דרך השיר עמ' תצ) שניתן להשלים אזכרת גשמים בשומע תפילה. דאמנם כך כתוב בירושלמי וכדלקמן (עמ' רצו), אך אלמלא מקור לדין זה בבבלי, הם לא היו יכולים לפסוק כדעת הירושלמי בזה ולנטות מדברי הבבלי.

הכי האי מפני שיכול לאומרה בשומע תפילה, מפני ששומע משליח ציבור מיבעי ליה. אלא אידי ואידי ביחיד, ולא קשיא, הא דאיכר קודם שומע תפילה הא דאיכר בתר שומע תפילה, ע"כ.

קושיות מלא הרועים ותירוץ

והקשה במלא הרועים (כט ע"א ד"ה בגמרא) וז"ל: "מאי טעמא לאו משום דשמעה מש"ץ. נ"ב קשה דאם כן אמאי בגבורות גשמים מחזירין. ועוד קשה, דקארי לה מאי קארי לה, הא מפני שיכול לאומרה בשומע תפילה קאמר". ותירץ וז"ל: "וי"ל על פי מה שכתבו התוס' בסמוך [ע"ב ד"ה טעה] דהיכא דשכח ברכה שלימה אין הש"ץ מוציא; ובזה מיושב הכל, דבגבורות גשמים כיון שהוא נוסח הברכה וכשאינו אומרה כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות כאילו לא אמרה כלל, ולכך הוה כשכח ברכה שלימה שאין השליח ציבור מוציא. אבל ברכת השנים אין זה מעין הברכה. תדע, שהרי יכול לאומרה בשומע תפילה, שאינו רק שאלה, וכששואלה בשומע תפילה גם כן יצא. ולכך יצא בשמעו מש"ץ. וזהו שאמרו מפני שיכול לאומרה בשומע תפילה, ר"ל דבשביל זה לא הוי כלא אמר ברכה שלימה ויכול הש"ץ להוציא. והש"ס משום דעיקר חסר מן הספר האי מפני שאומרה בשומע תפילה לדידך מפני ששומע מש"ץ מבעיא ליה דבשביל ששומע מש"ץ יוצא, והטעם שיוצא מפני שיכול לאומרה נמצא העיקר חסר מן הספר", עכ"ל. ויעוין שם שהסביר מדוע כתבו התוס' שביעלה ויבוא ניתן לצאת על ידי הש"ץ, למרות שלא ניתן להשלימו בשומע תפילה, דהוא משום שאין זה עיקר עניין הברכה, דנתקן בברכת רצה שהיא ברכת שבה, ויעלה ויבוא זה בקשה, ועל כרחך דאין הוא חלק ממטבע הברכה.

קשיים בהסבר מלא הרועים

אולם נראה שבסברה קשה להבין מדוע הזכרת מוריד הגשם נחשבת כברכה שלמה. ולשון התוס' שם היא: "והרב ר"מ פסק דוקא שכח להזכיר של ר"ח אבל שכח ברכה שלמה מחזירין אותו ואינו יוצא בשמיעתו משליח ציבור", עכ"ל. ומפשטות הלשון לא נראה שהחילוק בין המקרים שבהם הש"ץ מוציא את הבקי ובין המקרים שהוא אינו מוציא תלוי בשאלה אם ההזכרה היא מגוף הברכה או שאינה מגוף הברכה, אלא רק בזה שכאן מדובר על ברכה שלמה וכאן על הזכרה

מסוימת². וגם לא מובן בסברה מדוע העובדה שאפשר לומר בקשה מסוימת בשומע תפילה מעידה על כך שאותה בקשה כבר איננה שייכת לברכה המקורית וכבר "אין זה מעין הברכה". ולכאורה את כל הבקשות שבכל ברכות הבקשה אפשר לומר בשומע תפילה, ולא יעלה על הדעת לומר שהן אינן מעין הברכה. ומלבד זאת יצא לפי זה שאם אדם ישמיט השמטה כלשהי בברכה כלשהי בשמונה עשרה הוא לא יצא ידי חובתו, שהרי כל משפט שנקבע במטבע הברכות היה צריך לעכב, וכבר לא יועיל אם הוא ישמע את הדבר מפי הש"ץ, כיון שלא תקנו להשלים משפט כזה בברכת שומע תפילה. ולא שמענו דבר כזה בשום גמרא ובשום פוסק. ולא זו בלבד אלא שלעיל (סי' ה) התבאר שחכמים קבעו את העניין של כל ברכה וברכה, אך לא קבעו נוסח מחייב שיש לומר דווקא אותו, ולכן מי שאין תפילתו שגורה לו, רשאי לחדש נוסח כדי שיכוון בתפילה. ומלבד זאת נראה שעיקר הקושיה עדיין לא מיושב. דאף שלשיטתו יש קשר מסוים בין היכולת לומר את הבקשה בשומע תפילה ובין היכולת של הש"ץ להוציא, סוף סוף העיקר כל כך חסר מן הספר, שקשה להבין מה היתה ההוה אמינא.

דחיית הראיה משומע תפילה, ויישוב קושייתו הראשונה

ומה שהביא ראיה מברכת שומע תפילה, שאי אפשר להשלים את ההזכרה בשומע תפילה אבל אפשר להשלים שם את השאלה, נראה שאינו מוכח כלל. הגמרא נוקטת בפשיטות שאת השאלה אפשר להשלים בשומע תפילה, ומשמטה בפשיטות את האפשרות להשלים את ההזכרה בשומע תפילה. ונראה שזה משום שבאופן מהותי שייך לכלול דווקא שאלות ולא שבחים בשומע תפילה. וכמו שכתב רש"י להדיא (כט ע"א ד"ה גבורות) וז"ל: "הזכרה בעלמא היא, לפיכך מחזירין אותו, שאינה תפילה שיכול לאומרה בשומע תפילה", עכ"ל. ומבואר שזה לא תלוי בטיב הקשר שבין ההזכרה לברכה שבה היא נתקנה, אלא בהתאמה של ההזכרה לברכת שומע תפילה שעניינה שאלות ובקשות ולא שבחים. וכן מבואר בשאלות

2. ואמנם בדרשות מהר"ח אור זרוע (סי' לו) כתב: "שנו רבותינו, ביו"ט האחרון של חג מזכירין גבורת גשמים, ונחלק התלמוד שלנו עם הירושלמי, ואור זרוע (ראה ח"ב סי' שצט) נוהג כירושלמי. וזה הדין אם שכח גבורות גשמים ונזכר באותו פסוק [אולי צ"ל פרק] מחזירין אותו, ואם לאו אין מחזירין אותו כיון שיכול לומר בשומע תפילה, וכן דין כל בקשות שאינו עיקר ברכה". אך בפשטות נראה שכוונתו לומר שגם אם לא מדובר על כל הברכה בשלמותה, אם מדובר על עיקרה של הברכה חשיב כברכה שלמה. ואין מזה ראיה לסברת מלא הרועים. ודברי הירושלמי יובאו להלן.

(סי' כב): "גבורות גשמים לא תיבעי לך דודאי הדר, דלאו שאלה הוא לאדכורי בשומע תפלה", עכ"ל. וכן כתב הריטב"א (תענית ג' ע"ב ד"ה ירושלמי, וכע"ז במיוחס לריטב"א ברכות שם ד"ה טעה) שהסיבה שאין משלימים הזכרת גשמים בשומע תפילה היא ד"מה ענין להיות תשלומין להזכרה בשומע תפלה שהוא תפלה ושאלה", עכ"ל. וכן כתבו התוס' (כט ע"א ד"ה מפני), האשכול (מהד' אל, הל' תפילה טו ע"ב), הראב"ה (סי' תתמו), הרא"ה (כט ע"ב ד"ה פי'), תר"י (יט ע"ב ד"ה אמר ר' אסי), המכתם (ברכות כט ע"א ד"ה והילכתא; תענית ג' ע"א ד"ה העובר), הר"ן (על הר"ף תענית א' ע"ב ד"ה בבלי) והרשב"ץ (כט ע"א ד"ה אמר ר' תנחום). ולו יצויר שהיה ניתן להזכיר גם בשומע תפילה, היו באמת יכולים להסתפק בזה.

לפי הגרסה המאפשרת להשלים גבורות גשמים בשומע תפילה אין קושי

ולעיל הובאה גרסה המאפשרת להשלים גם גבורות גשמים בשומע תפילה, ולפי גרסה זו לא קשה קושיית מלא הרועים הראשונה, מדוע לא ישלים את האזכרה בשומע תפילה, דבאמת ניתן להשלימה שם. וכן היא אינה קשה לפי גרסה שהובאה בשאלתות (שם) וברא"ש (פ"ד סי' יד; ויעוין בתוספותיו ברכות שם ד"ה הא) בדברי רב אסי: "טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה", ללא התייחסות לטעות בהזכרת גבורות גשמים בתחיית המתים. ויעוין עוד בדק"ס (כט ע"א אות צ) ובכ"י מינ', ואכמ"ל. ומכל מקום רוב גדולי של הראשונים גרסו כגרסתנו, ולפיהם צריך ליישב את קושיית מלא הרועים.

אפשרות שדין ציבור לא נאמר על הזכרה ודחייתה

והיה מקום לדחות את קושייתו מעיקרה. רב אסי מזכיר גם את ההבדלה בחונן הדעת, ואומר שאם לא הבדיל בחונן הדעת אין מחזירים אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס. והרי הבדלה אינה נאמרת אלא רק במוצאי שבתות, שבהם אין חזרת הש"ץ. ואם כן לא מובן כיצד ניתן להעמיד את דברי רב אסי בציבור כפי שהעמידה הגמרא. ועל כרחק צריך לומר שהאוקימתא בציבור שייכת אך ורק לעניין השאלה בברכת השנים ולא לעניין ההבדלה. ואם כן השתא דאתית להכי, אין גם הכרח לומר שהיא מתייחסת לעניין ההזכרה שבגבורות, ואולי גם שם מדובר בכגון שהוא מתפלל ביחיד, ולכן מחזירים אותו, אך אם מתפלל בציבור אינו חוזר. אולם נראה שאין לומר כך, דאין משמעות למימרה הזו אם ההנגדה בין שאלת גשמים להזכרתם אינה בתנאים שונים. כי אם אין באמת הבדל בין שאלה

להזכרה, ובשני המקרים ההבדל הוא רק בין מי שיכול לשומעה משליח ציבור למי שאינו יכול לשומעה משליח ציבור, לא היה לו לרב אסי לחלק בין שאלה להזכרה אלא בין מי שיכול לשמוע מש"ץ למי שאינו יכול.

שיטת האור שמח שלא משלימים הזכרת גשמים בשומע תפילה בגלל שכבר קלקל
ובירושלמי (ברכות פ"ה ה"ב; תענית פ"א ה"א) איתא: "ר' זעירא בשם ר"ח: אם לא שאל בברכת השנים אומרה בשומע תפילה, ודכוותה אם לא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים אומרה בשומע תפילה", ונאמר גם הנימוק לכך: "מה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה, אזכרה שהיא מריוח לא כל שכך" ע"כ. והיינו ששאלת גשמים נעשית מתוך דוחק וחוסר, ואילו אזכרה נעשית דרך שבח. והאור שמח (הל' תפילה פ"י ה"ח) טען שהבבלי חולק על זה משום שלפי הבבלי כאשר אדם אינו מזכיר גבורות גשמים הוא מקלקל. וכמו שמצינו (ברכות לג ע"ב) שכאשר חזן הוסיף תארים ושבחים גערו בו, כיון שבזה הראה שכביכול יש לשבח את הקב"ה רק בשבחים שהזכיר, והרי אין גבול לשבחים שיש להזכיר ביחס לקב"ה. ועל כרחו צריך להיות צמודים ומוגבלים לשבחים שתיקנו אנשי כנסת הגדולה. והוא הדין במי שהשמיט שבח מסוים שתקנו חכמים, שגם בזה הוא מקלקל, כיון שהוא אינו מזכיר את כל מה שתקנו ביחס לקב"ה, ומראה בזה שהוא ממעיט משבחו של מקום. ולכן הוא אינו יכול להשלים את החיסרון הזה על ידי אמירתו בשומע תפילה, אלא מוטל עליו לחזור ולהתפלל שוב.

תירוץ האור שמח בגמרא

ועל פי זה תירץ האור שמח את הקושיה הראשונה של מלוא הרועים. דמהטעם הזה לא תועיל חזרת הש"ץ למי ששכח ולא הזכיר גבורות גשמים, דהא עכ"פ הוא קלקל באי ההזכרה שלו. ומעוות לא יכול לתקון, אלא רק אם הוא בעצמו יחזור על תפילתו שוב ויזכיר את שבחו של מקום כפי שראוי להיות. ולכן הגמרא סברה שגם אם מעמידים את דברי רב אסי בכגון ששמע משליח הציבור, עדיין יהיה צורך להחזיר אותו אם השמיט את ההזכרה בגבורות גשמים.

קשיים בהסבר האור שמח

אמנם נראה שקשה לקבל את הסברו של האור שמח. ראשית, מבואר בגמרא (תענית ג' ע"א) וברמב"ם (שם פ"י ה"ח) שאם לא הזכיר טל אינו חוזר. ומבואר בגמרא

שם שהטעם לכך הוא שהטל אינו נעצר, וכלשון הרמב"ם: "שאינו הטל נעצר ואינו צריך בקשה". ולכאורה הדבר היה צריך להיות הפוך: אם הטל אינו נעצר, אזי שבחו הוא שבח גדול, והשמטה שלו היא קלקול גדול, וכיצד אפשר לוותר עליו. ומאי איכפת לן שהוא אינו צריך בקשה. שנית, לפי דבריו לא מובן מדוע אינו חוזר כשלא הזכיר גשם אבל הזכיר טל, סוף סוף הוא השמיט שבח וקלקל בזה. שלישי, לא מצינו בשום מקום שחייבו לחזור כשהשמיט רופא חולים או מתיר אסורים או אחד משאר השבחים. ויעוין בבאה"ל (סי' קיט ד"ה אם). ולפי זה היה יוצא שכל ישראל לא היו יוצאים ידי חובת תפילה, כיון שבכל הנוסחאות ישנן השמטות שונות של שבחים שמצויים בנוסחאות אחרות, והשמטות אלו מצויות גם בנוסחאות הקדומות שבסידורי הגאונים, שמה שנמצא בנוסח אחד לא נמצא בחברו. ותמיד הנידון הוא רק לגבי ההזכרות המיוחדות שחייבו חכמים להזכיר או כשטעה בעיקר הברכה. רביעית, לשיטתו שבאופן עקרוני היה ניתן להשלים את ההזכרה גם בשומע תפילה, לא מובן מדוע שלא ישלים את החיסרון בברכה זו. הרי בכל מקרה הוא אינו משנה את המציאות למפרע, והוא רק יוצר מציאות טובה יותר בתפילה החדשה. ואם כן מאי איכפת לן שאת השבח הזה הוא משלים באותה תפילה גופה. ובפרט אם הוא כבר עומד בשומע תפילה וביכולתו להשלים, מדוע דרשו ממנו חכמים להפסיק את תפילתו ולחזור עליה מחדש. דעד כאן לא חידש האור שמח אלא שהשמטת שבח מהווה קלקול, וגרועה טפי מהשמטת בקשה. אך לכאורה אין בחידוש זה כדי ליצור הבדל בין שבח לבקשה לעניין אפשרות ההשלמה בשומע תפילה. חמישית, כאמור לעיל (עמ' רצד), הראשונים כתבו להדיא שהטעם לכך שאין משלימים את הזכרת גבורות גשמים בשומע תפילה הוא "שאינה תפילה שיכול לאומרה בשומע תפילה", עכ"ל. ונראה שהבבלי חלוק על הירושלמי בזה שלפי הירושלמי ברכת שומע תפילה מהווה ברכה כללית לכל מה שנאמר לפניו, וניתן להשלים בה ולהרחיב בה את כל מה שנאמר בברכות הקודמות. וכיון שכך ניתן להשלים בה גם שבחים, שהרי היא באה לאחר ג' ברכות השבח וי"ב ברכות הבקשה. ואילו לפי הבבלי מהותה של ברכת שומע תפילה היא בקשה, ולכן לא ניתן לכלול בה אלא רק בקשות, ולא עניינים של שבח, דאין זה מעניינה של הברכה. אבל אין לזה קשר לסברתו של האור שמח. ולא משום הנזק שבפגימת השבח קודם לכן מנעו את האפשרות להשלים בה שבחים. שישית, אין ראיה מהנידון של מי שהוסיף שבחים במזיד ונראה מסיום הגדת שבחיו שתמו כביכול שבחי הקב"ה, לנידון של מי ששכח להוסיף שבח מסוים, שאין לראות בשכחתו משום התכחשות לשבחי ה'. שביעית, האור שמח לא מיישב עדיין את הקושיה השניה של מלוא הרועים שהיא קושיה אלימתא.

ב. ביאור דברי הגמרא

בטעות יש שני חסרונות: שינוי ממטבע התפילה והעדר האיזכור או הבקשה

ולכן נראה לומר שכאשר אדם טעה ולא הזכיר או שלא שאל מה שתיקנו חכמים, יש בזה שני חסרונות: האחד, שהוא התפלל את תפילת שמונה עשרה שלא כמטבע שתיקנו לו חכמים, והשני, שבפועל הוא לא הזכיר את מה שהיה צריך להזכיר ולא שאל את מה שהיה צריך לשאול. ועקרונית היו חז"ל יכולים לתקן שהאדם יזכיר או ישאל גשמים בלי קשר לשמונה עשרה, וכמו שמצינו שניתן לומר הבדלה על הכוס, וניתן לומר על הניסים או יעלה ויבוא בברכת המזון, אלא שחז"ל תיקנו לומר את ההזכרה והשאלה הללו בתפילת שמונה עשרה, והאדם שטעה ביטל את דין ההזכרה או את דין השאלה הזה. והביטול הזה אינו דומה לשאר שבחים שהאדם השמיט, דכאן מדובר על שבח שחכמים תיקנוהו במיוחד, וקבעו במיוחד את גדריו ואת דיני מי ששכח להזכירו.

בהוה אמינא הבינה הגמרא שהשלמה בשומע תפילה מתקנת את החיסרון השני, וחזרת הש"ץ את החיסרון הראשון

ובהוה אמינא חשבה הגמרא שאפילו אם אדם אומר בשומע תפילה את מה שלא אמר בברכת גבורות או בברכת השנים, הוא יכול לתקן בזה רק את החיסרון השני, דבפועל יוצא שהוא מזכיר או שואל את מה שחכמים תיקנו לו להזכיר או לשאול. אבל את החיסרון הראשון הוא אינו מתקן בזה, דהא סוף סוף הוא לא התפלל את סדר תפילת שמונה עשרה כפי שתיקנו חכמים, דמצד סדר התפילה היה צריך לומר את הדבר דווקא במקומו. ומאידך גיסא הבינה הגמרא שכאשר הוא שומע את התפילה משליח הציבור הוא יכול לתקן בזה רק את החיסרון הראשון אבל לא את החיסרון השני. כי האיזכור או השאלה הוא מימוש ויישום של העבודה שבלב, שחכמים מצאו לנכון לדרוש מהאדם לתת את לבו לעניינים הללו בזמני ההזכרה והשאלה. ואף שאדם יוצא בהזכרה זו ובשאלה זו גם אם לא כיוון את לבו בשעת אמירתו, סוף סוף הוא ביטא לפחות בשפתו עניינים מסוימים אלה שחכמים רצו שהוא יאמר. ואם האדם לא נתן את לבו להזכיר או לשאול בעצמו, הוא לא עבד בלבו את העבודה הזאת. ואין באפשרותו להשלים זאת על ידי שמיעת חזרת הש"ץ, ואין הוא דומה למי שאינו בקי בתפילה שעבורו תיקנו את חזרת הש"ץ שתוציא אותו. דהאדם הזה בקי בתפילה והוא התפלל בעצמו אלא שהחסיר דבר משמעותי ממנה, ועליו להשלים זאת בעצמו. לעומת

זאת קיום המטבע שטבעו חכמים הוא עניין של סדר ונוהל קבוע שדרשו חכמים מהאדם לקיים את חוק תקנתם שלוש פעמים ביום. ואת הסדר והנוהל הקבוע הזה ניתן לממש גם על ידי חזרת הש"ץ, דגם היא חלק מהאופן שבו תיקנו חכמים לבצע את חוק תקנתם.

ביאור דברי הגמרא

ולכן הגמרא סברה שגם אם אדם ישאל בשומע תפילה הוא עדיין יהיה זקוק לחזרת הש"ץ, כדי לסלק על ידי שניהם (שומע תפילה וחזרת הש"ץ) את שני החסרונות הללו. והיה ברור לה שאפילו שתהיה חזרת הש"ץ הוא לא יוכל לתקן בזה את דין ההזכרה אלא רק את דין השאלה. כי לא ניתן להזכיר גבורות גשמים בשומע תפילה, ואם כן יש בחזרת הש"ץ רק תיקון לחיסרון הראשון, אבל החיסרון השני הוא מעוות שאינו יכול לתקון. לעומת זאת אם אדם לא שאל גשמים בברכת השנים, הוא מעוות שיכול לתקון על ידי השלמה בשומע תפילה בצירוף חזרת הש"ץ. ולכן הגמרא הבינה שאפילו שמעמידים את דברי רב אסי בציבור, אין זה קשה מדוע מחזירים בגלל אי הזכרת גשמים בגבורות, דאכתי יש משמעות לעניין ההשלמה בשומע תפילה, ואפשר להשלים שם רק בקשות ולא הזכרות וכנ"ל. אלא שעל זה שאלה הגמרא מדוע לא אמר רב אסי שהסיבה שלא מחזירים אותו אם לא שאל בברכת השנים היא חזרת הש"ץ. דהיה לו להזכיר להדיא את עניין חזרת הש"ץ. ראשית, משום שאם דבריו מושתתים על כך שהאדם משלים את החיסרון בחזרת הש"ץ היה לו לומר זאת. ובפרט לפי המתבאר בגמרא שהאפשרות להשלים בחזרת הש"ץ היא הדבר שגורם את ההבדל בין הדין שלו לדין של הברייתא. שהרי גם בברייתא אפשר לומר בשומע תפילה, ואעפ"כ מחזירים אותו, כיון שאין לו חזרת הש"ץ. ושנית, משום שהדין שיש לו אפשרות להשלים את האזכרה בשומע תפילה, הוא פחות מחודש מהדין שאפשר להשלימה בחזרת הש"ץ. ולכן אם רב אסי הזכיר את הגורם של שומע תפילה, כל שכן שהיה לו להזכיר להדיא את הגורם של חזרת הש"ץ.

ובזה גם מתיישב מה ההוה אמינא שרב אסי התכוון לדין חזרת הש"ץ ולא לשומע תפילה, אחר שהוא מזכיר את דין שומע תפילה להדיא בדבריו. דלפי מה שהתבאר יוצא שבאמת גם לפי ההוה אמינא דין ההשלמה בשומע תפילה הוא חלק מההסבר מדוע אין צורך לחזור. ומשקלו אינו פחות מדין ההשלמה שבחזרת הש"ץ, וגם מדובר בכגון שהאדם אכן משלים את הדבר בשומע תפילה. אלא

שהגמרא רק טענה שעכ"פ היה צריך להדגיש יותר את עניין חזרת הש"ץ מהסיבות שהתבארו לעיל.

ג. דין השוכח לשאול גשמים ונזכר אחרי שומע תפילה

מחלוקת הראשונים בעניין השוכח לשאול גשמים ונזכר אחרי שומע תפילה

ובעניין מי שנזכר לאחר שומע תפילה שלא שאל גשמים בברכת הגשמים, נחלקו הראשונים להיכן חוזר: לדעת השאלתות (שם), רס"ג (בסידורו עמ' כג), הרמב"ם (הל' תפילה פ"י ה"ט), הראב"ד (מובא ברשב"א ברכות כט ע"א ד"ה שאלה), הרא"ה (ברכות שם ד"ה אמר; תענית ג' ע"ב ד"ה ירושלמי), הרי"א"ז (ברכות פ"ה ה"ג אות ב), המאורות (ברכות שם ד"ה טעה), רבינו מנוח (על הרמב"ם שם), הרא"ש (פ"ד סי' יד) והמיוחס לריטב"א (ברכות שם ד"ה ואי; לד ע"א ד"ה ורב), חוזר לברכת השנים. וכן פסק השו"ע (סי' קיז ס"ה).

לעומת זאת, בירושלמי (תענית פ"א ה"א) נאמר: "אם עקר את רגליו חוזר לכתחילה ואם לאו חוזר לשומע תפילה", ע"כ. וכן פסקו רב האי (מובא ברשב"א שם ובר"ן על הרי"ף תענית א' ע"ב ד"ה בבלי), ר"ח (תענית ג' ע"א ד"ה אם), הרי"י שירליאון (כט ע"א ד"ה אלא, וכתב שם שכן הוא בתוס' הר"ר יוסף), התוס' (ברכות כט ע"ב ד"ה הא ותענית ג' ע"ב ד"ה בימות), הראב"ן (ברכות סי' קעג), הראב"ה (סי' תתמו), האו"ז (ח"ב סי' שצט), ההשלמה (ברכות שם), הרשב"א (שם), תר"י (כ' ע"א ד"ה והא) והר"ן (שם).

ראיית הראב"ד מדין מי שלא הבדיל בתפילה וטעם לפני ההבדלה

והראב"ד הביא ראיה לשיטתו מהאמור בבבלי (שם לג סו"א) בעניין הבדלה, שאם טעה ולא הבדיל בתפילתו, וטעה גם בהבדלה דהיינו שטעם לפני ההבדלה, חוזר לתפילה. ומזה הוכיח שכאשר אדם טעה גם במקום שבו היה אמור לתקן את הטעות הראשונה, הוא חוזר למקום הראשון ולא למקום התיקון.

לכאורה יש לדחות את הראיה בכמה אופנים

והרא"ש (פ"ד סי' יד) כתב לדחות את ראיית הראב"ד, ד"ש מאי יש לחלק דשאני הכא ד"ח ברכות כולן כתפלה אחת הן, ולא אטרחהו רבנן לחזור לראש כמו גבי

הבדלה שנתקנה בתפלה ועל הכוס דתרי עניני ניהו, עכ"ל. ונראה שכוונתו לומר שההבדלה על כוס לא ממש מתקנת את העדר ההבדלה בתפילה, דתרי עניני ניהו, אלא שזו תקנה מיוחדת שתקנו למי שלא הזכיר בתפילה שתועיל לו אזכרה על הכוס לפוטרו מתפילת תשלומין. ולכן כשלא התקיימה התקנה המיוחדת, חוזר הדין הבסיסי שצריך להזכיר בתפילה. לעומת זאת השלמת האזכרה בשומע תפילה מתקנת את מה שלא הזכיר קודם, כי זה אותו ענין ואותה תפילה. ולכן אין חיסרון בתיקון הזה ואפשר להסתפק בו. ומכל מקום כאמור, להלכה נקט הרא"ש שחוזר לראש, והיינו משום שהבין כך את דעת בה"ג וכדלהלן, ונקט שיש להכריע כבה"ג משום ש"כל דבריהם דברי קבלה ויש לסמוך עליהם". ולכאורה נראה שלא ידע שרב האי עומד בשיטת הנוקטים כדברי הירושלמי, דגם רב האי הוא מהגאונים שדבריהם דברי קבלה. והרא"ש (שבועות פ"ו ס' כט, גידה פ"א ס' ה) כותב אפילו על ר"ח שדבריו דברי קבלה, והרי גם הר"ח נקט כירושלמי.

ומלבד דברי הרא"ש יש להוסיף שמדברי הרמב"ם (הל' תפילה פ"י ה"ד) נראה שדחה את דברי הגמרא הללו מההלכה, דהוא כתב בסתמא שמי ש"טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, משלים תפלתו ואינו צריך לחזור". ולא הגביל זאת דווקא למי שהבדיל על הכוס לפני שאכל, ומדבריו נראה בבירור שאין מגבלה כזו, ואפילו אם טעם אינו חוזר ומתפלל. ונראה שהבין שהסוגיה שם אזלא כמ"ד שאם טעם אינו מבדיל, וכדמצינו שנחלקו בזה אמוראים (פסחים קו ע"ב - קז ע"א), והלכה כמ"ד טעם מבדיל (הל' שבת פכ"ט ה"ה), או דאזלא לפי השיטה שעיקר הבדלה הוא רק בתפילה ולא על הכוס ורק כשלא הבדיל בתפילה מבדיל על הכוס, וכהוה אמינא המובאת בגמרא (ברכות לג ע"א). והרי הרמב"ם עצמו נקט שחוזר לשומע תפילה, ועל כרחנו שדין הטועם לפני ההבדלה אינו הגורם לכך שנקט כן.

ומלבד כל זה יש לחלק באופן נוסף בין הנידון לראיה, דההבדלה אמורה להיות זו שלא אוכלים לפנייה אלא רק לאחריה, ובפועל זה מציאות של מעוות שאינו יכול לתקון, והאכילה פוגעת במהותה של ההבדלה, כי בפועל היתה אכילה לפני ההבדלה. ואילו כשאדם מברך שומע תפילה בלי לשאול שם גשמים, אין בזה פגיעה במהותה של ברכת שומע תפילה. וניתן להבין שדווקא כשנעשה מעשה שפוגע במהות ההשלמה יש צורך לחזור למקום המקורי ולתקן שם את הטעות.

קושי בסברת הרמב"ם וסיעתו

ולכאורה קשה מאוד להבין את הדעה שמצריכה לחזור לברכת השנים ולא מסתפקת בחזרה לשומע תפילה. דהא מוסכם לכו"ע שאם כבר המשיך אחרי ברכת

השנים סומך על מה שישאל בשומע תפילה. וחזינן מזה שכאשר עומד השיקול של בקשת הברכה במקומה כנגד השיקול שלא לחזור על ברכה שוב מצד סרך של ברכה לבטלה, מעדיפים את השיקול שלא לחזור על ברכה, ומוותרים על אמירת הבקשה במקומה המקורי. ואם כן, מדוע שישתנה השיקול הזה בגלל שהוא כבר עבר את שומע תפילה. ולכאורה ברור שהעובדה שהוא בכל מקרה צריך לכפול ברכה פעמיים, אינה מהווה סיבה לכפול ברכות נוספות. ועל כרחנו הדין הבסיסי שאם לא הגיע לשומע תפילה אומר בשומע תפילה מוכיח שהמעלה של אמירה בברכת השנים נדחית מפני הצורך שלא לחזור על ברכות, ואם כן צריך להבין מדוע כשעבר את שומע תפילה הדבר משתנה.

ראיית הרשב"א לשיטת הרמב"ם וסיעתו

והנה, הרשב"א (שם) הביא ראיה לשיטת הרמב"ם והראב"ד וסיעתם "מדתניא בברייתא טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו, ומחזירין ודאי דהכא לתחיית המתים ולברכת השנים קאמר, דהא בברייתא לא אדכר שומע תפלה, הלכך לברכת השנים קאמר. ואוקימנא לה בסמוך בדאדכר לבתר שומע תפלה", עכ"ל. והיינו ששומע תפילה כלל לא נזכר בברייתא, ורק בהמשך הגמרא העמידו את דברי הברייתא בכגון שנזכר אחרי שומע תפילה. ומהיכא תיתי לפצל את החזרה בברייתא, שאזכרת גבורות גשמים חוזר לראש ובשאלת גשמים חוזר רק לשומע תפילה. ועל כרחך הכוונה היא לברכה שבה הדברים היו צריכים להיות מוזכרים.

יישוב סברת הרמב"ם וסיעתו לפי זה

ולפי זה יש לבאר את סברת הרמב"ם וסיעתו. דהם הבינו מדברי הברייתא שכך תיקנו חכמים לחזור, כדי לברך את הברכה דווקא במקומה המתאים לה ביותר ולא בשומע תפילה. ומעתה כבר אין טענה מדוע שיחזור ויברך שוב את כל הברכות הללו לבטלה, דכיון שהחזרה האמורה כאן היא בכגון שהוא נמצא בתפילתו אחר שומע תפילה, על כרחנו שזו היתה תקנת חכמים לחזור לברכת השנים, ואחר שכך תיקנו, אין מקום לחשוש לברכה לבטלה. וכמו שבשאר הברכות שתיקנו חכמים אין חשש ברכה לבטלה.

מחלוקת הראשונים בהבנת שיטת בה"ג והרי"ף

ובה"ג (עמ' נח) כתב וז"ל: "אמר רבי חנינא: בימות הגשמים לא אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו. א"ר תנחום א"ר יוסי: טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו, מפני שיכול לומר בשומע תפלה. ואי לא אדכר קודם שומע תפלה הדר לרישא וכו'. הלכך אי אדכר קמי שומע תפלה אומרה בשומע תפלה ואי לא הדר לרישא", עכ"ל. וכעין זה כתב הרי"ף (תענית א' ע"א): "אי אידכר בתר שומע תפלה חוזר לראש". והראשונים נחלקו בביאור דבריהם: הרא"ש (ברכות פ"ד ס"י יד) כתב שכוונת בה"ג לומר שחוזר לברכת השנים, וז"ל: "ובה"ג כתב דאי אידכר קמי שומע תפלה אומרה בשומע תפלה ואי לא הדר לראש ומשמע שר"ל אם לא אמרה בשומע תפלה חוזר לברכת השנים דהיינו רישא דידהו", עכ"ל. וכן כתבו הרא"ה (תענית שם) הריטב"א (תענית ג' ע"ב ד"ה גרסינו) והמאורות (תענית ג' ע"ב) בדעת הרי"ף. אולם המכתם (תענית ג' ע"א סוד"ה העובר) הביין בדעת הרי"ף שחוזר לראש התפילה ממש, וכן נראה מדברי תר"י (כ' ע"א ד"ה והא).

מלשון בה"ג והרי"ף נראה שחוזר להתחלת התפילה, וביאור דבריהם

ולכאורה קשה מאוד לומר ש"הדר לרישא" ו"חוזר לראש" היינו לברכת השנים, דהיא אינה "רישא" אלא אחת הברכות האמצעיות. ויתירה מזו, הרי"ף כותב בתוך כדי דיבור שמי שלא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים "חוזר לראש", וברור שהכוונה להתחלת התפילה, וקשה מאוד לומר שהרי"ף ישתמש באותו ביטוי בשתי משמעויות שונות בחדא מחתא. ומלבד זאת, הברייתא כללה את שני המקרים בחדא מחתא ואמרה ש"מחזירין אותו", ומזה נראה שהחזרה במקרה ששכח גבורות גשמים והחזרה במקרה ששכח שאלה בברכת השנים היא אותה חזרה, ובשני המקרים חוזר לראש התפילה. דקשה להניח שהברייתא התכוונה לשתי חזרות שונות וכללה אותן בחדא מחתא, ומהלשון הכללית נראה שהדין בשני המקרים הוא שווה.

ולכאורה זה חיזוק גדול להבנת המכתם וסיעתו בדעת הבה"ג והרי"ף שחוזר לתחילת התפילה אפילו שהוא עדיין לא סיים את התפילה ולא עקר רגליו. דאמצעיות לחוד ואחרונות לחוד. וכיון שכבר טעה ועבר את מקום התיקון האפשרי, זהו מעוות לא יכול לתקון, דלא מצינו שאפשר לחזור מאחרונות לאמצעיות. ולא דמי לשכח יעלה ויבוא שיכול לחזור לתחילת רצה, דשם כל

הטעות היא באחרונות ואפשר לחזור מסוף אחרונות לתחילת אחרונות. ובדעת הרמב"ם וסיעתו שהחזירו לברכת השנים, וכן בדעת רב האי וסיעתו שהחזירו לשמוע תפילה, יש לומר שמכך שהברייתא חילקה את הטועים לשתי בבות יש ללמוד שמדובר על חזרות שונות. דלשון הברייתא (כט ע"א) היא: "טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים – מחזירין אותו, שאלה בברכת השנים – מחזירין אותו", ע"כ. ואולי הסיבה לכך ששני הדינים הופרדו זה מזה היא שבגבורות גשמים חוזר לראש ובשאלה אינו חוזר לראש. ואמנם במקבילות במקומות אחרים (תוספתא פ"ג ה"ט, ובגמרא כו ע"ב ולג ע"א) אין הפרדה בין שני הדינים, אבל בסוגייתנו יש הפרדה, ואולי הא גופא קמ"ל שיש הבדל בין שתי החזרות. ולכן בפועל אין ראייה מכרעת במחלוקת הראשונים בשאלה לאן חוזר.

ד. הכרעת ההלכה

הקושי ברמב"ם לפי גרסת הדפוסים המאוחרים

ובספרי הרמב"ם היתה הגרסה המצויה (הל' תפילה פ"י ה"ב): "אבל אם טעה שליח ציבור כשהוא מתפלל בלחש, אני אומר שאינו חוזר ומתפלל פעם שניה, מפני טורח הציבור; אלא סומך על התפילה שמתפלל בקול רם. והוא **שלא טעה בשלוש ראשונות**, שאם טעה בהם לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר", עכ"ל. וכבר הקשה הלחם משנה: "איני יודע מאין לו זה. דאם כוונתו לחלק בין ראשונות לשאר התפילה, גם באחרונות היה לו לחלק ולומר דבג' ראשונות ואחרונות אם טעה חוזר. ואם נפשך לומר משום דבראשונות איכא ברכת אבות, לא היה לו לומר בשלוש ראשונות אלא בברכה ראשונה לבד שהיא יותר מעולה שהרי הצריכו בה כוונה", עכ"ל.

תירוץ האור שמח והקשיים שבו

ותירץ על זה האור שמח (שם ה"ח) לפי דרכו שבשלוש ראשונות הפגימה היא קלקול, כיון שהן ברכות שבח, ולכן הש"ץ חייב לחזור שוב. אמנם נראה שעדיין היה צריך להחזיר לשיטתו גם בג' אחרונות. שהרי גם בהן יש שבחים. ואע"פ שהן מהוות גם הודאות, סוף סוף מדי שבחים הם לא יצאו. וכשאדם אומר שה' הוא צור חיינו ומגן ישענו, הוא בוודאי משבח את ה' (מלבד מה שהוא מודה לו בזה).

ובאחרונים על הרמב"ם כתבו עוד תירוצים לקושיה זאת, ויש בהם קשיים אבל אכמ"ל.

לפי הגרסה המדויקת אין מקום לקושיה

אמנם הגרסה המדויקת המצויה בכתבי היד ובדפוסים הקדמונים היא: "אלא סומך על התפילה שמתפלל בקול רם, והיא שאם טעה בה לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר", ע"כ. וכן מובאת גרסה זו בשם הרמב"ם בראשונים (ספר הבתים שערי תפילה ש"ה ה"ב³, ספר השולחן הל' תפילה ש"ד עמ' רעג, טור א"ח סי' קכו אות ד' וכדלהלן). ולפי זה באמת אין מקור לחלק בין שלוש הברכות הראשונות ובין הברכות האחרות. ושמה המדפיסים ראו שכתוב "שאם טעה בה לעולם חוזר", והיה הדבר נראה להם קשה, דכיצד שייך לומר שחוזר בה כמו שהיחיד חוזר, הרי לעיל מיניה הרמב"ם אמר שלא חוזר בה. ולכן "תירצו" ושינו והוסיפו שמדובר בשלוש הברכות הראשונות. ואז התיישב שבהן באמת לעולם חוזר. אבל כאמור, אין זה מדברי הרמב"ם. ודבריו פשוטים ומבוארים, דמה שכתב: "שאם טעה בה" היינו בחזרת הש"ץ עצמה, ולאפוקי מתפילת הלחש של הש"ץ קודם חזרת הש"ץ. וכוונתו שיש להחזיר את הש"ץ בחזרת הש"ץ על כל הדברים שיש להחזיר עליהם את היחיד בתפילתו.

סתירה לכאורה בפסק השו"ע

והטור (א"ח סי' קכו אות ד) באמת גרס כגרסה המדויקת, אבל הב"י אימץ את הגרסה של הדפוסים המאוחרים, ואף פסק אותה להלכה בשו"ע (שם ס"ד): "אם טעה ש"ץ כשהתפלל בלחש, לעולם אינו חוזר ומתפלל שנית מפני טורח הציבור, אלא סומך על התפילה שיתפלל בקול רם; והוא שלא טעה בג' ראשונות, שאם טעה בהם לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר", עכ"ל. ויש בזה קושי, דמדבריו בכס"מ נראה בבירור שהוא ידע שכך היא הנוסחה בכתבי היד, ואעפ"כ העדיף את נוסחת הספרים המשובשת. והאחרונים נחלקו אם הדין שש"ץ צריך לחזור על טעות בשלוש ראשונות של תפילת הלחש אמור גם לאחר שכבר סיים תפילתו או רק בתוך כדי תפילתו. וכדעה השניה כתב הלבוש (שם ס"ד) והסכימו איתו הרבה אחרונים, וכן כתב במשנ"ב (שם סק"ז). אמנם בסברה היה נראה שלשיטתם היה

3. וצריך למחוק בדבריו תיבת "אינו".

צריך להגביל את הדבר יותר, והיה צריך להעמיד את הדין אך ורק כשהוא נמצא עדיין באותן ג' ראשונות משום שאז אין טרחא דציבורא. אבל לפי הבנת האחרונים שזה אמור גם כשהוא המשיך בתפילתו, לא מובן מה הסברה לחלק בין אותן ג' ראשונות ובין הברכות האחרות וכו"ל. הן אמת שמלשון השו"ע שכתב: "לעולם חוזר" משמע דווקא כדעה הראשונה שצריך לחזור אפילו אם הוא כבר השלים תפילתו. אמנם לפי מה שהתבאר, אין צורך בכל זה, דהדין ששליח ציבור חוזר לא נאמר על הברכות הראשונות בתפילת הלחש אלא על תפילת החזרה, ואין חילוק בין שלוש ראשונות לשאר ברכות. ובכל גוונא עם טעה חוזר כמו שהיחיד חוזר.

ולכאורה נראה שדברי השו"ע הללו סותרים למה שכתב במקום אחר (סי' קכד ס"ו): "מי ששכח ולא אמר יעלה ויבוא בראש חודש או בחולו של מועד או בכל דבר שצריך לחזור בשבילו, יכוין דעתו וישמע מש"ץ כל י"ח ברכות מראש ועד סוף, כאדם שמתפלל לעצמו; ולא יפסיק ולא ישיח; ופוסע ג' פסיעות לאחוריו, דכיון שכבר התפלל אלא ששכח ולא הזכיר, אע"פ שהוא בקי ש"ץ מוציאור", עכ"ל. ומקורו בדברי בה"ג שנזכרו בתוס' (ברכות כט ע"ב ד"ה טעה) הנ"ל⁴. ומלשונו שכתב: "או בכל דבר שצריך לחזור בשבילו", נראה שהדבר אמור גם לגבי ג' הראשונות. ולכאורה הדברים ק"ו: אם אדם בעלמא יכול לסמוך על תפילת הש"ץ, למרות שקשה לכוון לומר מילה במילה עם הש"ץ, ק"ו שהש"ץ עצמו יכול לסמוך על תפילתו⁵. ואם כן מדוע הוא צריך לחזור על תפילתו אם טעה בג' הראשונות, ואין

4. ובה"ג שלפנינו לכאורה לא כתוב כך אלא כתוב (עמ' נב): "ואלא משום דלא אדכר מר דראש חדש, והתניא טעה ולא הזכיר של ראש חדש בשחרית אין מחזירין אותו מפני שתפלת מוספין לפניו, אמר ליה רבי חייא בר אבא לרבי זירא ולא איתמר עלה אמר רבי יוחנן בציבור שנו. הילכך היכא דטעה שליח ציבור ולא אדכר דראש חדש בשחרית אין מחזירין אותו שהרי תפלת מוסף לפניו, ודווקא שליח ציבור מפני שטורח ציבור אבל יחיד הדר מצלל", ומבואר להדיא שיחיד שלא הזכיר יעלה ויבוא צריך לחזור אף כשהתפלל בציבור, ורק שליח ציבור אינו חוזר (ואין לומר שהיחיד המוזכר בדבריו הוא דווקא יחיד שאינו מתפלל בציבור, שהרי נקט להדיא שהטעם שלא לחזור הוא דווקא בשליח ציבור מפני טורח ציבור. וסברה זאת לא שייכת גם ביחיד המתפלל בציבור, דאין הציבור טורח כלל בגלל חזרתו).

5. ויתירה מזו כתבו האחרונים (רש"ל על הטור שם ד"ה מראש, ב"ח שם אות ט, מג"א סקט"ז, משנ"ב סק"מ, ועוד) שלסתם אדם קשה לשמוע את כל המילים כששומע את הש"ץ, ועדיף שיתפלל בעצמו. ובנוסף לזה, קשה מאוד לכוון היטב לפירוש המילים כששומעים את הש"ץ (ופשוט שאין אפשרות לסמוך על כך שהאדם רק ישמע את המילים והש"ץ יכוון במקומו, דאין שליחות לכוונה), וכמו שכתב הרא"ש (כלל ד' סי' יט) שאין אדם יכול לכוון לבו תדיר לדברי

הוא יכול לסמוך על תפילת עצמו בהיותו ש"ץ. ובאחרונים (שו"ת בית יהודה (עייאש) סי' לג, ברכ"י שם סק"י, הגהות הגרע"א סק"ד, באה"ל ד"ה יכיון, ועוד) מבואר שדברי השו"ע בסי' קכד אמורים גם כשהוא באמצע תפילתו. וכך באמת מוכח מלשון הרא"ש (ברכות פ"ד סי' יד) שכתב: "אידי ואידי ביחיד, אבל בצבור אפילו נזכר אחר שומע תפלה אינו חוזר דהא שמיע ליה מש"ץ. וכן כתב בה"ג" וכו', עכ"ל. ואם כן לא ניתן לתרץ שבסי' קכד מדובר דווקא לאחר התפילה ואילו בסי' קכו מדובר דווקא באמצע התפילה, וצע"ג.

הלכה למעשה

מי שטעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים, חוזר לראש, ואינו יכול להשלים הזכרה זו בשומע תפילה, וכדעת הר"ף והרמב"ם והשו"ע ורוב הראשונים. ומי שטעה ולא שאל גשמים בברכת השנים, אם נזכר קודם שומע תפילה ישלים בשומע תפילה; ואם נזכר אחר שומע תפילה, יש להכריע שחוזר לברכת השנים, וכהכרעת השו"ע וכמנהג כל ישראל.

ואם טעה שליח ציבור בתפילת הלחש שלו, בכל טעות שהיא, רשאי לסמוך על תפילת החזרה שלו ובה להשלים את מה שחיסר. ואם טעה בחזרה עצמה, דינו לכל דבריו כיחיד שטעה. ואין בזה חילוק בין טעות בשלוש הברכות הראשונות לטעות בשאר הברכות. ויעוין בהלכה ברורה (ח"ו שו"ת אוצרות יוסף סי' ז) שכתב כן בשם אביו הגרע"י זצ"ל, ונימק שזו דעת הראשונים, וכגרסה המדויקת הנ"ל ברמב"ם, ולכן יש לפסוק בזה שלא כדעת השו"ע. וכתב שאם השו"ע היה רואה את דבריהם, אפשר שהיה חוזר בו.

ומיהו נראה שאם הש"ץ כבר סיים את תפילתו והציבור כבר התפזר, לא צריכים להתקבץ שנית בשביל חזרת הש"ץ. דכיון שהציבור בקי ואינו נזקק לחזרת הש"ץ מעיקר הדין, הבו דלא להוסיף עלה.

החזן. ולכן בכל טעות המצריכה לחזור ולהתפלל, יחזור ויתפלל בעצמו ולא יצא ידי חובה בשמיעת הש"ץ.